

Tekstiliziranost i tekstil u šokačkoj kulturi kao kulturni koncepti

STRUČNI ČLANAK

391:7.05(439.24 Slavonija),,19/20“

Marija Raguž Vinković

Medicinski fakultet Osijek

U središtu teksta je koncept „tekstiliziranosti” šokačke kulture, koji obuhvaća višestruke uloge tekstila: identitetsku, simboličku, obrednu, estetsku i komunikacijsku. Tekstil nije samo sredstvo odijevanja nego i način kulturnog izražavanja i obilježavanja prostora i tijela. U tekstu se ukazuje na nesrazmjer u etnološkom pristupu odjevnom i uporabnom tekstilu – dok je odjevni tekstil detaljno istražen i dokumentiran, uporabni tekstil ostaje marginaliziran, iako je također važan dio svakodnevice i identiteta.

Kroz analizu literature i vlastitog terenskog iskustva, autorica problematizira kanonizaciju određenih aspekata šokačkog tekstila, osobito ženskog odijevanja, te naglašava potrebu za širim i dubljim razumijevanjem tekstila kao kulturnog koncepta. Tekst također ističe važnost pozicije istraživača koji dolazi iz zajednice, jer emocije i značenja vezana za tekstil ne proizlaze samo iz profesionalnog interesa već i iz osobne i kulturne povezanosti.

Uvod

Mnoga sela na samome kraju istočne Hrvatske bila su okupirana tijekom Domovinskoga rata. Neka su od njih bila sravnjena do zemlje, npr. Bogdanovci. Gotovo dvadeset godina nakon mirne reintegracije imala sam priliku istraživati dijalekt u mjestima između Vinkovaca i Vukovara, od 2014.

do 2017. godine. S obzirom na to da su moji kazivači i posrednici na terenu, preko kojih sam nalazila osobe prikladne za razgovor o dijalektu, znali da sam etnologinja, često smo razgovarali o tradiciji, običajima, a povrh svega o tekstilu, točnije, o nošnji. Razlog je tomu bio taj što sam mnoge od tih posrednika i upoznala na folklornim manifestacijama i izborima vezanim za tradicijsko ruho, u ulozi etnologa. Neke su od mojih kazivačica bile Šokice koje su još bile „u suknjama”, dakle nosile su tradicijsko ruho cijeli život, a bilo je i onih koje su bile školovane, a tradicijsko ruho su katkad, ako i tada, nosile kao članice folklornih društava. Zajedničko im je bilo da su nakon rata žalile gotovo isključivo za jednim – svojim tekstilnim nasljeđem, nestalim u ratu. Većina njih izgubila je kuće, ali kako su mi govorile – sve se to da ponovno izgraditi i uistinu je u tom trenutku i bilo već iznova izgrađeno, ali ne može se nadomjestiti ono što su generacije predaka stvarale. Govorili su mi o krađi tekstila i prije okupacije i o tome da je taj tekstil završio u mjestima iza prve linije. U meni je to izazvalo snažnu reakciju – nevjericu i ljutnju, jer i sama pripadam istoj kulturi, kao i osobe za koje se pretpostavlja da su otuđile ruho prije dolaska tuđe vojske i nisam mogla razumjeti takav čin. Razumjela sam kazivačice koje su za time žalile, osjećala ljutnju prema onima koji su iskorištavali situaciju kako bi povećali svoju zbirku tekstila ili ga prodali dalje i osjećala sam i laganu nelagodu što sam u povlaštenoj poziciji prema ženama koje su nepovratno izgubile taj tekstil, jer meni se to nije dogodilo. Tijekom razgovora imala sam takve emotivne reakcije, ali kada sam preslušavala snimke i transkribirala izrečeno, zapitala sam se od kuda dolaze takve emocije? Taj tekstil nije nasušna potreba, netko bi mogao reći da su to samo krpe, zašto nam je toliko stalo do toga?

Cilj

Razmišljala sam o tome s pozicije osobe odrasle u slavonskom selu, s bakom Šokicom i njezinim *drugama*, a i kao etnologinja upletena u mrežu kulturno-tradicijskih događaja i osoba – ljubitelja šokačke tradicijske kulture. Iz svega toga javila se potreba za pisanjem o tekstiliziranosti kao obilježju šokačke kulture. Ovime ću tekstom nastojati opisati što podrazumijevam pod tim pojmom, na koji je to način šokačka kultura u prošlosti i danas tekstilizirana – gdje je sve prisutan tekstil, uz to da tekstil, njegovo stvaranje, primjena i oblikovanje samih tekstilija nadilaze puku potrebu i da je tekstil kulturna vrijednost, ne samo materijalni artefakt. Tekstil za šokačku kulturu

nije samo sredstvo odijevanja i ispunjavanja različitih potreba u domaćinstvu. On je, među ostalim, sredstvo komunikacije, pogotovo kada je riječ o odjevnom tekstilu, što je ranije opisivano u literaturi.¹ U šokačkoj kulturi bio je i oznaka identiteta, imao je simboličku i obrednu ulogu, ali i ulogu u svakodnevicu i gospodarstvu, a bio je i sredstvo izražavanja, manje ili veće estetske vrijednosti. Upravo je tekstilom šokačka kultura prostor estetizirala, uljepšavala i kulturno obilježavala vlastiti vizualni aspekt – tijela i prostora, a to čini i danas, o čemu će također biti govora u ovome tekstu.

Mnogo je toga pisano o tekstilu u šokačkoj kulturi, pogotovo odjevnom, ali cilj ovoga teksta nije opisati sam tekstil, nego koncept tekstila. U skladu s time, težnja je ovoga teksta približiti se odgovoru na pitanje što je šokački tekstil. Tekstil se stoga promatra kao kulturni koncept unutar šokačke kulture. Pod time se podrazumijeva da je taj koncept kulturno uvjetovan, u smislu da je kulturno specifičan. To nadalje implicira da je upravo odnos prema tekstilu u šokačkoj kulturi jedan od elemenata koji tu kulturu čine prepoznatljivom i različitom od drugih, ne samo u prošlosti nego i u suvremenosti. Hipoteza je ovoga rada da je upravo tekstil jedan od središnjih koncepata u šokačkoj kulturi, i da se stoga o šokačkoj kulturi može govoriti kao tekstiliziranoj.

Metode i građa

Ovo je istraživanje usmjereno na tekstil šokačke kulture, odnosno većinske starosjedilačke kulture istočne Hrvatske. Šokci žive i u drugim državama – Mađarskoj, BiH, Srbiji, Rumunjskoj,² a ovo se istraživanje usmjerilo na Šokce koji žive u istočnoj Hrvatskoj, u Brodsko-posavskoj, Osječko-baranjskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji. Također, potrebno je napomenuti kako Šokci ne žive isključivo u selima, nego postoje i gradovi s izrazito šokačkim identitetom, ponajprije su to Đakovo i Vinkovci. Oni svoj šokački identitet u potpunosti ispoljuju folklornim manifestacijama – Đakovo Đakovačkim vezovima, a Vinkovci Vinkovačkim jesenima. U vrijeme

1 Milivoj VODOPIJA, „Nošnja kao sustav funkcija i poruka”, *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 13/1976, 155–160; Dunja RIHTMAN-AUGUŠTIN, „Razmišljanje o ‚narodnoj nošnji’ i modi”, *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 13/1976, 113–122.

2 Zdenka LECHNER i Martin GRGUROVAC, ur., *Šokadija i Šokci: Život i običaji*, sv. 2., Vinkovci, 2007.

odvijanja tih manifestacija najvidljiviji je i izrazito istaknut urbani šokački identitet. To se ne odnosi na samu smotru, nego na oznake šokačkoga identiteta po ta dva grada, npr. na trgovačkim objektima (npr. ukrašenim izlozima u Đakovu), gledatelje koji smotre prate odjeveni u tradicijsko ruho ili nose njime inspirirane detalje, tamburašku glazbu u ugostiteljskim objektima itd. U Vinkovcima je prilikom Vinkovačkih jeseni 2021. godine stroj za kavu na kiosku na vinkovačkom korzu ukrašen čipkastim stolnjačićem – *heklanim miljeom* (slika 1), komadom tekstila koji pripada šokačkoj tradicijskoj kulturi, i predmetom ukrašenim zlatovezom. Istraživanje je, dakle, usmjereno na kulturu zajednice ljudi čiji se pripadnici identificiraju kao Šokci, a ne na geografski definiran prostor.

Slika 1. Ukrašeni stroj za kavu na kiosku prigodom Vinkovačkih jeseni 2021. godine.

Koncepti se u kognitivnoj znanosti promatraju kao kategorije kojima pripadaju određeni članovi, a koncept kao mentalni odraz stvarnosti nastaje na temelju dijeljenih obilježja koje ti članovi posjeduju, odnosno obiteljske sličnosti kako ju je definirao Wittgenstein.³ Kognitivna znanost bavi se procesima i obrascima konceptualizacije, oblicima koncepata i traži univerzalnost u ljudskom konceptualnom aparatu, proučavajući kognitivnost kroz njezinu utjelovljenost, odnosno uvjetovanost i ograničenost kognicije tjelesnošću.⁴ Međutim, pojavio se tzv. WEIRD izazov za kognitivnu znanost koji ju kritizira i propituje njezinu univerzalnost jer je utemeljena na konceptima koji pripadaju WEIRD populaciji (engl. *Western, Educated, Industrialized, Rich, Democratic*) i time postavlja pitanje nije li zanemarena uloga kulture u konceptualizaciji.⁵ Ovaj tekst bavi se analizom koncepta šokačke kulture primarno kroz identificiranje članova tog koncepta, kako bi

3 Eleanor ROSCH. „Wittgenstein and categorization research in cognitive psychology.” u *Meaning and the growth of understanding: Wittgenstein's significance for developmental psychology*. Berlin, Heidelberg, 1987. 151–166.

4 George LAKOFF. „Explaining embodied cognition results.” *Topics in cognitive science* 4/2012, 773–785.

5 Daniel KELLY i Andreas DE BLOCK. „Culture and Cognitive Science”, u *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2022, 5, dostupno na URL: <https://plato.stanford.edu/entries/culture-cogsci/>; (pristupljeno: 2025-07-29).

se na temelju toga mogla prepoznati obilježja na kojima kulturni koncept počiva.

Tekstil u šokačkoj kulturi kao koncept bio je tema etnografskih i etnoloških istraživanja, i rezultati tih istraživanja uzeti su u obzir kao građa za ovu analizu. Analizirat će se na temelju toga koncept tekstila koji su uspostavili istraživači etnografi. Uz te će se podatke predstaviti i podatci prikupljeni tijekom terenskih istraživanja, ponajprije sudjelovanjem s promatranjem u razdoblju nakon Domovinskoga rata do danas. S obzirom na to da je pozornost usmjerena na definiranje samih članova kategorije tekstila, prevladavajuća je metoda bilo sudjelovanje s promatranjem u različitim situacijama, npr. tijekom tijelovskih procesija, zatim smotri folkloru, izbora u narodnoj nošnji, ali primarno u svakodnevicu. Na taj je način bilo moguće primijetiti u kojim se sve kontekstima, kulturnim praksama, oblicima i funkcijama pojavljuje tekstil u šokačkoj kulturi. Prednost je te metode uvid u spontane i uobičajene kulturne prakse u kojima se tekstil pojavljuje, kao i mogućnost pogleda iznutra. Izazov korištenja sudjelovanja s promatranjem kao metode sastoji se u tome što je upitno u kolikoj je mjeri uloga etnologa poistovjećena s tekstilom. Pitanje je je li tekstil toliko važna tema ili je percepcija etnologa (kao svojevrsnih stručnjaka za tekstil) razlog što se tema tekstila nameće kao relevantna. Pripadnost istraživača kulturi ima prednosti jer omogućuje pogled iznutra, ali predstavlja i izazov zbog mogućega nametanja vlastite perspektive. Iz tog je razloga pozornost okrenuta prema materijalnoj kulturi – funkciji i primjeni predmeta, što ne podliježe subjektivnosti, već je isključivo plod promatranja.

Tekstil i tekstilije

Korisno je razgraničiti tekstil od odijevanja, kako to čini Petrović kada odvojeno koristi pojmove tekstil i odijevanje (engl. *textile and clothing*),⁶ kao i Vjera Bonifačić⁷. Naime, tekstil kao pojam označava sve proizvode ili materijale dobivene tkanjem, pletenjem, pređenjem, šivanjem itd.,⁸ a uz to su povezane tekstilije – materijali ili proizvodi od tekstila, koji mogu

6 Tihana PETROVIĆ, „Pristupi istraživanju tekstila i odijevanja u 19. stoljeću u kontinentalnoj Hrvatskoj”, *Studia ethnologica Croatica* 7/8/1996, 235–244.

7 Vjera BONIFAČIĆ, „Etnološka istraživanja u Hrvatskoj od 1919. do 1940. godine”, *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 33/1996, 239–263.

8 „tekstil”, u *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, dostupno na URL: www.enciklopedija.hr/clanak/tekstil; (pristupljeno 2025-06-23).

imati konvencionalnu ili tehničku upotrebu.⁹ Ovaj se tekst bavi i tekstilom i tekstilijama. Također, nije sav tekstil odjevni tekstil, postoji i uporabni ili kućni tekstil, odnosno konvencionalne tekstilije s različitim funkcijama.

Važno je napraviti tu razliku jer stječe se dojam da je hrvatska etnologija puno više obradila odjevni nego uporabni tekstil. Kao ogledan primjer kada je riječ o šokačkoj kulturi, edicija *Šokadija i Šokci*, u drugom dijelu *Život i običaji*, ima tekstove o svim regijama u kojima žive Šokci, u svakoj od njih piše se o odijevanju određene skupine Šokaca, osim za Požeško-slavonsku županiju. Jedini tekst o rumunjskim Šokcima odnosi se na njihovo odijevanje. U dijelu o Vukovarsko-srijemskoj županiji više od pola tekstova je o tekstilu, a samo jedan od njih je o uporabnom tekstilu.¹⁰ Uzrok tome, sudeći prema dostupnoj literaturi, nalazi se u kanonizaciji kulturno-historijske metode koja je kanonizirala i način bavljenja tekstilom i samu građu – kanonizirana je starija, ručno rađena i svečanija odjeća, u procesu kanonizacije započetom u 30-im godinama 20. stoljeća.¹¹ Ipak, postoje i istraživanja koja se dotiču uporabnog tekstila. Tihana Petrović pisala je o tekstilnom rukotvorstvu u zapadnoj Slavoniji, i tu se u velikoj mjeri opisuje namjena određenih uporabnih tekstilija.¹² Postoje istraživanja tehnika izrade i pojedinih oblika tekstilija u istočnoj Hrvatskoj, koja su napravili muzejski etnolozi u istočnoj Hrvatskoj i rezultate predstavili putem izložbi i muzejskih kataloga. Među njima je možda najpoznatija monografija krpanih ponjava Zvonimira Toldija *Dvoje leglo troje osvanilo*, u kojoj je opisana posebna vrsta vunениh prekrivača.¹³ U ovome trenutku nije mi poznato da postoji djelo koje se sintetski bavi uporabnim tekstilom u šokačkoj kulturi, iako postoje djela koja se sintetski bave odjevnim tekstilom, npr. *Ženske narodne nošnje zapadne Slavonije* Vesne Kolić-Klikić. U kapitalnome djelu *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije* drugi svezak posvećen je etnologiji. I u toj se opsežnoj i sveobuhvatnoj knjizi očituje svedenost šokačkoga tekstila na odjevni tekstil. Postoji tekst posvećen ruhu i odijevanju, a uporabne tekstilije spomenute

9 „tekstilije”, u *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, dostupno na URL: www.enciklopedija.hr/clanak/tekstilije; (pristupljeno 2025-06-23).

10 LECHNER i GRGUROVAC, *Život i običaji*.

11 Vjera BONIFAČIĆ, „Etnološko istraživanje i kanonizacija ‚izvornih‘ narodnih nošnji u Hrvatskoj 1930-ih”, *Etnološka istraživanja* 12/13/2008, 18.

12 Tihana PETROVIĆ, „Hrvati su više kicoši... Tekstilno rukotvorstvo u selima zapadne Slavonije”, *Studia ethnologica Croatica* 12/13/2001, 21–68.

13 Zvonimir Toldi, *Dvoje leglo troje osvanilo*, Slavonski Brod, 1999.

su u poglavlju o rukotvorstvu.¹⁴ U poglavljima posvećenima stanovanju i gospodarstvu ne spominje se, iako se spominje u kontekstu privatnoga vlasništva u zadruzi,¹⁵ dok Cepelić i Lovretić pišu o proizvodnji tekstila kao ženskom poslu, a Cepelić piše i da su žene njime trgovale, već u 19. stoljeću.¹⁶ Hrvatska etnologija konstruirala je koncept šokačkoga tekstila čiji je prototip žensko odijevanje kao jedna od najprepoznatljivijih i najraznovrsnijih kategorija u šokačkoj kulturi. Može se zaključiti da je ženski odjevni tekstil istaknut kao prototip šokačkog tekstila.

Uporabnim tekstilom u najvećoj su se mjeri bavili etnolozi koji su djelovali ili djeluju *in situ*. To su prvi slavonski etnografi, u prvome redu Cepelić i Lovretić, muzejski etnolozi koji djeluju na području prostora Šokadije i Tihana Petrović, koja se bavila terenskim istraživanjem rukotvorstva u zapadnoj Slavoniji. Njezino se istraživanje u većoj mjeri bavi tehnikama izrade, nego funkcijama tekstila, mada ih spominje, npr. darivanje tekstila unutar različitih običaja¹⁷ i navodi vrste predmeta – od torbi i pojasa od vune preko platna, vreća, podloga za grah, ćilima itd.¹⁸ Uz tu iznimku i predan rad slavonskih muzejskih etnologa koji rezultira izložbama i katalogima o uporabnom tekstilu, koliko god da je tekstil tema koja se nameće kada se istražuje šokačka kultura, stječe se dojam da je on u hrvatskoj etnologiji sveden na kanoniziranu verziju kako je definira Bonifačić¹⁹, zbog čega je odjevni tekstil u većoj mjeri istražen nego uporabni. Osim na temelju već predstavljenih podataka iz edicije *Šokadija i Šokci*, zanimljivi su i rezultati pretrage Hrčka – portala hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa. Pretragom krajem lipnja 2025. godine Hrčak je na pretragu s ključnom riječi „nošnja” pronašao 123 izvora, pretragom pojma „uprabni tekstil” nijedan izvor, ali članci koji se bave uporabnim tekstilom mogu se pronaći pretragom pojma „rukotvorstvo”, koja pronalazi 26 izvora. To se odnosi na istraživanja na

14 *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, sv. 2, Zagreb, 2009.

15 Jasna ČAPO ŽMEGAČ, „Obitelj, struktura seoskog društva i tradicijske seoske ustanove u prvoj polovici 20. stoljeća”, u *Slavonija, Baranja i Srijem – vrela europske civilizacije*, sv. 2, Zagreb, 2009, 134.

16 Milko CEPELIĆ, „Narodno tkivo i vezivo”, u *Spomen-cvijeće iz Hrvatskih i Slovenskih Dubrava*, Zagreb, 1900, 99–115; Josip LOVRETIĆ, *Otok*, Vinkovci, 2016.

17 PETROVIĆ, „Hrvati su više kicoši... Tekstilno rukotvorstvo u selima zapadne Slavonije”, 59.

18 PETROVIĆ, „Hrvati su više kicoši... Tekstilno rukotvorstvo u selima zapadne Slavonije”.

19 BONIFAČIĆ, „Etnološko istraživanje i kanonizacija ‚izvornih’ narodnih nošnji u Hrvatskoj 1930-ih”.

području cijele Hrvatske i svjedoči o nesrazmjeru u istraživanju odjevnog i uporabnog tradicijskog tekstila.

Etnografija slavonskoga tekstila

Šokačka tradicijska kultura od samih početaka istraživače i skupljače privlači svojim tekstilom. Srećko Lay, jedan od prvih skupljača materijalnih artefakata slavonske tradicijske kulture, bio je uvelike fokusiran na tekstil.²⁰ Slavonski svećenik Milko Cepelić bavio se etnografijom pred sam kraj 19. stoljeća, i prije nego je ona ustanovljena kao disciplina, a među glavnim mu je preokupacijama bio tekstil.²¹ Začetnik hrvatske etnologije Antun Radić u svojoj je *Osnovi* predvidio i pitanja o tekstilu. Na Radićevu je *Osnovu* u velikoj mjeri utjecao rad Josipa Lovretića (koji je također objavljivao krajem 19. stoljeća, kao i Cepelić),²² a Bonifačić smatra da je upravo u tom tematskome području (tekstila) Lovretić imao značajan utjecaj na Radića.²³ Interes prvih istraživača šokačke kulture za tekstil može se smatrati jednom manifestacijom tekstiliziranosti, jer se tekstil nameće kao bitna tema pri opisivanju šokačke kulture. Prvi etnografi, Lovretić i Cepelić, bili su i pripadnici te kulture i oni su temu smatrali značajnom. Lovretić opisuje odijevanje i pokazao je zavidnu razinu poznavanja različitih tipova nošnji usporedivši razlike među mjestima po odijevanju, a iznosi i stavove o potrebi očuvanja starijih tipova odijevanja, hvali svećenika koji djevojkama nabavlja ruho iz drugih sela.²⁴ Cepelić piše da je bio potresen pred milinom i elegancijom narodnih kostima, da mu je oko zasuzilo.²⁵ On tu izražava svoju emociju kao pripadnik kulture, iznosi svoj odnos prema tekstilu.

Lovretić je nezaobilazan izvor za proučavanje slavonske etnografije jer je bio pouzdan i vrlo je opširno opisao svakodnevicu u Otoku. O odijevanju

20 Paula GABRIĆ, „Felix-Srećko Lay – poznavalac i skupljač narodnog rukotvorstva”, *Osijeker Sammelband = Osijek journal* 17/1979, 455–473.

21 Tihana PETROVIĆ, „Milko Cepelić – istraživač hrvatskog seljačkog tekstila”, *Zbornik Muzeja Đakovštine* 5/2001, 61–76.

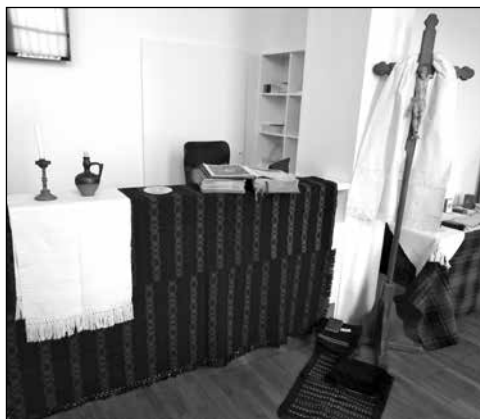
22 Manda SVIRAC, „Novija istraživanja o Josipu Lovretiću kao etnografu”, *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva* 13-14/1984, 127–135.

23 Vjera BONIFAČIĆ, „Antun Radić and Ethnological Research of Clothing and Textiles in Croatia: 1896 to 1919”, *Studia ethnologica Croatica* 7/8/1996, 167.

24 LOVRETIĆ, *Otok*.

25 CEPELIĆ, „Narodno tkivo i vezivo”, 111.

piše na gotovo 60 stranica, i to obuhvaća opis odjeće, ali i nakit i češljanje, odlomak o nestajanju narodnoga odijela i piše o razlikama među naseljima prema odijevanju.²⁶ U njegovoj monografiji nalazi se i nekoliko ilustracija, a lako se na njima može uočiti kućni tekstil – stolnjak, prostirka na podu, jastuci, namješten krevet s *ponjavcima*.²⁷ Navodi tekstilne predmete u kući, a piše i da postoji razlika koji će *stojnik* biti na stolu ovisno o tome je li *poslen* dan ili svetac.²⁸ U vezi s time potrebno je napomenuti da su se tekstilije namijenjene za određene svrhe razlikovale po vrsti tkanja i sirovini od koje su napravljene, sudeći prema podacima s terena. Postojale su tekstilije namijenjene za slavlja i vesele prilike i one namijenjene žalovanju i tužnim prilikama. Razlike u bojama i vrsti tkanja bile su vidljive na tim različitim razinama, i u kućnom i odjevnom tekstilu, čak ni vunene prostirke (*ponjavci* ili *ponjavčići*) koje su djevojke nosile u crkvu nisu mogle biti jednake u korizmi i za Tijelovo, nego su korizmene bile zagasitijih boja, dok su tijelovske bile šarenije. Na slikama 2 i 3 vidi se *pokajni*/žalosni tekstil, primijenjen u suvremenosti. Kod Lovrećića je razlika istaknuta kod odjevnog tekstila, ali kod uporabnog ističe jedino razliku kada govori o stolnjaku, kako je spomenuto ranije. Tekstil estetizira prostor, ali služi i za komuniciranje o dobu godine, podsjećajući na tužan ili veseo karakter razdoblja.

Slika 2. Izložba molitvenika s kajačkim tekstilom – vunenim ponjavama i ukopnim otarkom na križu, Vrpolje 2019. godine.

Slika 3. Odar ukrašen kajačkim tekstilom – vunena i bijela ponjava, Vrpolje 2019. godine.

26 LOVRETIĆ, *Otok*.

27 LOVRETIĆ, *Isto*, 36.

28 LOVRETIĆ, *Isto*, 37.

Lovretić piše što sve mlade donose po udaji u novu kuću – po vrsti materijala i kroju, npr. svilene suknje, atlasku *reklju*.²⁹ Odjevne predmete opisao je opsežno u odlomku o životnim potrepštinama, u dijelu *Odijelo*. Vjera Bonifačić je na temelju Lovretićeve i još osam monografija iz ostatka Hrvatske, nastalih prema Radićevoj *Osnovi*, zaključila da je raznovrsnost odijevanja u odnosu na osobu u Slavoniji bila veća nego u drugim hrvatskim krajevima,³⁰ i da se tekstil smatrao i ulaganjem u Slavoniji jer se na temelju boljega odijevanja djevojka mogla bolje udati.³¹ I to je jedno od obilježja odnosa Šokaca prema tekstilu zbog kojega se o šokačkoj kulturi može govoriti kao tekstiliziranoj. Odjevni tekstil nije bio samo sredstvo pokrivanja tijela, zaštita tijela od okolinskih uvjeta, on je bio pokazatelj statusa. Imućnije obitelji kupovale su skuplji tekstil, više ulagale u njega. Petrović spominje da je jedna bogatija djevojka svoj miraz naručila kod časnih sestara kao izraz boljega statusa.³²

Još je jedan element buduća obitelj mogla ocijeniti promatranjem djevojčinoga tekstila, a to je bio način na koji je bila odjevena – je li sve na njoj bilo simetrično, predviđene dužine, izglacano, složeno itd. Ono što se kod odijevanja šokačkoga ženskog ruha ne može uočiti na prvi pogled i osvještava se tek prigodom odijevanja, kompleksnost je samoga čina odijevanja. Šokica se nije mogla odjenuti sama u najsvečanije ruho, a pogotovo to nije mogla djevojka. Nije se mogla sama počesljati, kao što se ni mlade snaše nisu mogle samostalno zaviti u *šamiju*. To je jedan od elemenata koji je teško doživjeti istraživaču koji nije ujedno pripadnik šokačke kulture, točnije pripadnica. Osim toga što je odijevanje vremenski zahtjevan proces, i tijelo je prilikom odijevanja u drugom planu. Ruho služi kako bi oblikovalo žensko tijelo prema zadanim mjerilima i pravilima. Većina šokačkih ženskih odjevnih tekstilija prilagodljive je veličine kako bi ih se moglo posuđivati, nasljeđivati i nositi duže vrijeme, i u trudnoći (za nju ne postoji posebno ruho). Ruho može biti teško, može stezati, može ostavljati ureze na koži – to nije važno. Važan je krajnji rezultat. Iskusne i spretne *spremalje*, koje i danas spremaju članice folklornih društava u tradicijsko ruho, znaju koji dio treba naglasiti, koji umanjiti i prema tome namještaju tkaninu na ženskome tijelu.

29 LOVRETIĆ, 40.

30 BONIFAČIĆ, „Antun Radić and Ethnological Research of Clothing and Textiles in Croatia: 1896 to 1919”, 170.

31 BONIFAČIĆ, *Isto*, 174.

32 PETROVIĆ, „Hrvati su više kicoši... Tekstilno rukotvorstvo u selima zapadne Slavonije”, 59.

Sve mora čvrsto stajati, biti simetrično i prave duljine ili širine. Kad se sve obuče, nositeljica dobiva dodatne upute, npr. da se *ukobi* (uspravi). Odjenuti Šokicu predstavlja jednu zasebnu vještinu i još je jedno obilježje koje govori o važnosti tekstila. Vrijeme se ulaže i u održavanje tekstila, npr. slaganje odjevnih predmeta prilikom odlaganja također zahtijeva određenu spretnost. Navedeni aspekti ne vrijede za muško ruho.

Zanimljivo je da Lovretić element modernizacije tradicijskog ruha kojemu se protivi više primjećuje i više kritizira kod žena.³³ Muškarci su se sami odijevali. Nisu sami izrađivali svoju odjeću. Tekstil je pripadao ženama. To se može potkrijepiti i time da Lovretić u dijelu o radu, u potpoglavlju *Ženski poslovi* navodi isključivo poslove vezane za tekstil, od rada oko sadnje i obrade lana i konoplje, preko tkanja, do bojenja vune,³⁴ a u dijelu o životu piše da djevojčice već od pete godine počnu presti i onda redom i po potrebi uče različite poslove vezane za tekstil.³⁵ Tekstil nije bio sredstvo konstruiranja identiteta samo po tome što se iz odjevne kombinacije moglo iščitati podatke o osobi, nego se ženski rod konstruira putem tekstila – stjecanjem vještina potrebnih za izradu i ukrašavanje tekstilija, što je pojava poznata i u drugim kulturama.³⁶

Razdoblje *divovanja*, kako ga Lovretić naziva, obilježeno je odijevanjem. Djevojka pokazuje odijelom da je spremna za udaju jer redom dobiva ruho koje odgovara razdoblju u kojemu se nalazi.³⁷ Ta je tradicija nastavljena i tijekom 20. stoljeća pa je u Babinoj Gredi još 60-ih godina postojao redosljed po kojemu su djevojke po prvi put nedjeljom oblačile novo ruho.³⁸ Postojao je imperativ da djevojka mora imati sve tekstilije koje se očekuju i stoga su majke, katkada uz pomoć svojih sestara, pripremale sve potrebno, a imperativ je bio toliki da se ruho moglo i posuđivati, opet unutar obitelji. Zapamćena je ostala jedna siromašna djevojka iz Vrpolja koja se nosila bogatije nego što je okolina smatrala da je to primjereno, njezino odijevanje nije odgovaralo statusu njezine obitelji. Ona je odgovorila da *trbu nema pendžere*, u smislu da

33 LOVRETIĆ, *Otok*.

34 LOVRETIĆ, *Isto*, 206.

35 LOVRETIĆ, *Isto*, 261.

36 Leora AUSLANDER, „Deploying Material Culture to Write the History of Gender and Sexuality: The Example of Clothing and Textiles”, *Clio. Women, Gender, History* 40/2014, 157–178.

37 LOVRETIĆ, *Isto*, 269.

38 Marija RAGUŽ, Tena BABIĆ SESAR, i Martina KELAVA, „Šest nedilja, svaki puta druga sprema – odjevni leksik u Babinoj Gredi”, *Revija Đakovačkih vezova* 56/2022, 73–78.

nitko ne vidi da je ona gladna, ali svi će vidjeti ako nema ruho, što pokazuje njezine prioritete. Prioritet je stvoriti određenu predodžbu o sebi i pratiti modu. To nije odgovaralo stvarnosti, ali pokazivalo je njezinu snalažljivost i povećavalo njezine izgleda za pronalazak optimalnog ženidbenog druga.

Nakon odlomka *Odiijelo*, kod Lovretića slijedi odlomak *Ostalo tkanje (od vune)*.³⁹ Spominje vunene prostirke za prekrivanje kreveta, za sjedenje – u kući i na kolima, žene i djevojke nosile su ih u crkvu kako bi na njih kleknule, a imale su i obrednu ulogu u svatovskim običajima.⁴⁰ Na mnogim se starim fotografijama može primijetiti da su se Šokci fotografirali stojeći na takvim prostirkama, a katkada bi veće vunene prostirke poslužile i kao pozadina za fotografiranje. Lovrečić piše da su žene tkale i torbe – za djecu, od ostataka vune, zatim za konje – *strunice* iz kojih su konji jeli zob. Od lana i kudjelje pravile su *prtenke* (naprtnjače).⁴¹ Svaka je žena morala imati *fitiljače*, ili *gube*, velike komade gruboga platna. Na tome se grijao grah⁴² jer su grah u mahunama stavljali na sunce kako bi se one same djelovanjem topline otvorile. Uz to, morale su imati i nekoliko platnenih vreća.⁴³ Sljedeća su kategorija koju navodi ponjave – tkane od kudjelje, a ranije od lana, a služile su za spavanje. Njih se stavljalo kao podlogu za spavanje i njome se pokrivalo, a još je na to išao vuneni *ponjavac*. Od istog tkanja i materijala navodi da su *stojnici* – stolnjaci, koji ne pripadaju kući, nego pojedinoj ženi u kući.⁴⁴ Veliku kategoriju čine *otarci*. Lovrečić piše kako su oni potrebni kod svatova i ukopa, ali kasnije u tekstu piše i o običnima, svakodnevnim – ti su se koristili za brisanje, kao ručnici, i bili su kraći od obrednih *otaraka*.⁴⁵ Imali su i *otarčiče* kojima su se koristili za brisanje nakon jela, a zanimljivo je da su ih nosili sa sobom kada bi išli u goste, „da ne gade domaćinova otarka”.⁴⁶ Takve su *otarčiče* često poklanjali, umotavali u njih *milošću*, a od istog su tkanja bili i *vankuši*, koji su mijenjali oblik i način ukrašavanja, a u Lovrečićevo je doba počela i izrada *jastučaka*⁴⁷ (tablica 1).

39 LOVRETIĆ, *Otok*, 88.

40 LOVRETIĆ, *Isto*, 90.

41 LOVRETIĆ, *Isto*, 91.

42 LOVRETIĆ, *Isto*, 91.

43 LOVRETIĆ, *Isto*, 92.

44 LOVRETIĆ, *Isto*, 92.

45 LOVRETIĆ, *Isto*, 92.

46 LOVRETIĆ, *Isto*, 93.

47 LOVRETIĆ, *Isto*, 93.

Tablica 1. Vrste predmeta prema sirovini od koje su izrađeni prema Lovretiću

vuna	lan i kudjelja
<i>ponjavac</i>	<i>prtenka</i>
<i>ćilim</i>	<i>fitiljača</i>
<i>kićenik</i>	<i>guba</i>
torba	vreća
<i>strunica</i>	<i>ponjava</i>
pojas	stolnjak
	<i>otarak</i>
	<i>otarčić</i>
	<i>vankuš</i>
	<i>jastučak</i>

Lovretić komentira kako to nije potreba, nego samo da bude postelja ljepša.⁴⁸ To je zanimljiva konstatacija jer koliko god da je svaki komad tekstila, i uporabnog i odjevnog, imao točno određenu namjenu, gotovo je svaki imao i estetsku ulogu. U tablici su navedene vrste uporabnih tekstilija opisanih kod Lovretića. Petrović u opisu rukotvorina zapadne Slavonije opisuje sličan inventar uporabnih tekstilija kao Lovretić,⁴⁹ a njezin se opis odnosi na kasnije razdoblje, drugu polovicu 20. stoljeća. Ono što se može zaključiti na temelju njihovih opisa jest da je tekstil bio, osim sredstvo identifikacije pred drugim pripadnicima vlastite zajednice, i alat (torba, *strunica*), i sredstvo postizanja udobnosti i estetizacije prostora (kućni uporabni tekstil). Teško je pronaći diskurs u kojemu se tekstil nije pojavljivao. Čak je tekstilizirano i zdravlje jer tekstil je mogao biti *votiv*, ali i lijek (npr. „crveni vjetar”, kožno oboljenje, liječio se stavljanjem crvene krpe na pogođeno mjesto).

Od uporabnih tekstilija koje oni ne spominju, a neizostavne su i danas u šokačkoj kulturi, ističu se *miljei*, kakav je onaj na slici 1, te salvete za uskršne košare kojima se prekriva hrana prilikom blagoslova jela u crkvi. *Milje*, odnosno manji komad tekstila, svojevrsan mali stolnjak služio je i služi za ukrašavanje interijera. Mogu se naći na policama, televizorima, regalima,

48 LOVRETIĆ, *Isto*, 93.

49 PETROVIĆ, „Hrvati su više kicoši... Tekstilno rukotvorstvo u selima zapadne Slavonije”.

ormarićima i gotovo na svakoj ravnoj površini, ali i na naslonjačima kauča i fotelja. Toldi je zabilježio da su se jednom prilikom našli i u toaletu kao ukras.⁵⁰ Njih se i danas može zateći, a nešto je rjeđa pojava *štrajfni* – ukrasnih traka kojima je ukrašavan prednji brid polica tako da su visjele uz rub police. Prilikom jela Lovretićeve *otarčiče* zamijenile su salvete, bijele platnene, s čipkom uz rub najčešće, ali mogle su biti i damastne s izvezenim inicijalima vlasnice, npr. Nešto veće od takvih salveta (s vremenom istisnutih iz uporabe papirnatima), koje su obično bile u garniturama – odnosno, bilo je više jednakih komada, bile su salvete koje se i danas koriste prilikom blagoslova hrane za Uskrs. Te su salvete u pravilu od bijeloga tkanja i ukrašene su ovisno o vještinama vlasnica. U Novim Perkovcima, nadomak Đakova, postoji praksa da zainteresirani mještani/mještanke izađu na ulicu kada žene nose hranu na blagoslov i promatra se tko je kakvu salvetu te godine stavio. To pokazuje da i danas tekstil ima ulogu u pokazivanju ili dokazivanju posjedovanja određenih vještina. Ovisno o mjestu mogu se koristiti naslijedene ili se mogu praviti nove salvete. Česte su u posljednjih nekoliko godina i izložbe uskrsnih korpi, točnije salveta u organizaciji mjesnih folklornih udruženja u Slavoniji. Toldi je obradio i *zidnjake*, komade tekstila ukrašene vezom čija je uloga bila zaštita kuhinjskih površina od nereda uzrokovanog kuhanjem.⁵¹ Opis svih funkcija i vrsta uporabnih tekstilija nadilazi okvire ovoga rada, ali svakako je već i ono do sada spomenuto pokazatelj da je tekstil bio prisutan u gotovo svim, ako ne i svim aspektima života u šokačkoj kulturi. Te uporabne tekstilije koje ne spominju ni Petrović ni Lovrečić možda su nastale u kasnijim razdobljima šokačke kulture i nije moguće na temelju trenutačno dostupnih podataka govoriti o tome kada su se pojavile. Drugi je razlog što nisu spomenute u navedenim izvorima što takve tekstilije nisu nužno oblik rukotvorstva jer, iako mogu biti napravljene od domaćega tkanja ili ispletene ili naheklane, one ujedno mogu biti i često su od kupovne tkanine.

Crkva i šokački tekstil

Milko Cepelić upotrijebio je sintagmu „tkivo i vezivo” u publikaciji posvećenoj biskupu Strossmayeru. „Tkivo” se odnosi na tkanje, a u tekstu

50 Zvonimir TOLDI, *Duni vjetrove ladovane: rugalice iz broskog kraja*, Slavonki Brod, 2004.

51 Zvonimir TOLDI, *Jedimo, pijmo i veseli budimo! : izložba vezanih zidnjaka*, Slavonki Brod, 2002.

je opisao različite tehnike tkanja, a i načine vezenja, i gdje se sve oni mogu pojaviti.⁵² Donosi slične, no manje opsežne podatke od Lovretića, ali donosi i jedan novi aspekt, a to je odnos Crkve prema šokačkom tekstilu. I Cepelić i Lovretić djelovali su u vrijeme biskupa Strossmayera. Cepelić piše kako je Strossmayer uživao u narodnim rukotvorinama, zbog čega ih je stavio i u katedralu u Đakovu,⁵³ rado ih je otkupljivao i poklanjao ih je prilikom putovanja u druge države.⁵⁴ Lovretić piše o utjecaju svećenika,⁵⁵ ali ne i o liturgijskom tekstilu, a Cepelić, kako je već navedeno, piše kako je Strossmayer đakovačku katedralu ukrasio narodnim tekstilijama – pred oltarima, na oltarima, u sakristiji, spominje i veliki *oltarnjak* na glavnome oltaru.⁵⁶ Crkveni ili liturgijski tekstil još nije dovoljno istražen, pa ni u Đakovačkoj nadbiskupiji,⁵⁷ ali nedvojbeno se i na tom planu može govoriti o tradicijskom tekstilu. Postoje primjeri uporabnih tekstilija ukrašenih vjerskim motivima u Slavoniji.⁵⁸ Prema podacima s terena, župnici su dobivali tekstil prilikom ukopa, a već je spomenuto da je tekstil mogao biti i *votiv*. Jedna je majka svetom Valentinu u Vrpolju, kao zaštitniku od „bolesti glave i očinjeg vida”, zavjetovala duljinu platna jednaku visini svojega sina u tom trenutku, za čije je zdravlje *votiv* bio namijenjen, a to se dogodilo otprilike u vrijeme Drugog svjetskog rata.

Ranije spomenute uskrсне salvete povezane su s Crkvom. One imaju samo jedinu svrhu, ali postoje i drugi aspekti povezanosti Crkve i šokačke kulture preko tekstila. U nekim se mjestima za blagdan Tijelova (Brašančeva) održava procesija koja obilazi četiri *sivnice*, *sinice* ili *sionice*. I to je tradicija koju je danas moguće pratiti na društvenim mrežama, pa je tako moguće svake godine pratiti tu praksu u Bogdanovcima, Oriovcu, Velikoj Kopanici, Vrbanji, Vrpolju itd. U povorci se često nalaze osobe odjevene u tradicijsko ruho, ali spomenute postaje – *sinice* ili *sivnice/sionice* uvelike se sastoje upravo

52 CEPELIĆ, „Narodno tkivo i vezivo”.

53 CEPELIĆ, *Isto*, 101.

54 CEPELIĆ, *Isto*, 114.

55 LOVRETIĆ, *Otok*, 106.

56 CEPELIĆ, „Narodno tkivo i vezivo”, 114.

57 Estera RADIČEVIĆ i Janja JUZBAŠIĆ, „Zbirka crkvenog tekstila i parament Milosrdnih sestara svetog Križa u Đakovu i tehnika ukrašavanja tekstila oslikavanjem, crtanjem ili molovanjem na prostoru Đakovačko-osječke nadbiskupije”, *Zbornik Muzeja Đakovštine* 16/2023, 207–260.

58 Manda SVIRAC, *U početku bijaše riječ: kršćanski simboli u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Zagreb, 2023.

od uporabnog tekstila. Najčešće postoji konstrukcija, okvir na koji se slažu prekrivači od bijeloga tkanja, čija je primarna svrha bila prekrivanje kreveta, a ta konstrukcija natkriva stol s vjerskim predmetima pred kojima se odvija dio obreda. Pred stolom je često i na zemlji vunena prostirka, na kojoj svećenik stoji dok izvodi obred. Na slici 4 prikazana je *sinica* u Oriovcu 2024. godine.

Slika 4. *Sinica* u Oriovcu 2024. godine.

Osim što se tekstilije koriste za ukrašavanje prilikom crkvenih blagdana, koriste se i prilikom događanja povezanih s folklorom, ali i životnim običajima. U prošlosti se prilikom ukopa svećeniku poklanjao *otarak*, a *otarcima* su bili ukrašeni i križevi u pogrebnoj povorci. U Bogdanovcima se održala praksa da se križ s imenom pokojnika ukrasi *otarkom* i ostavi na groblju. Na slici 5 takav je primjer, fotografija je snimljena 2024. godine. To je jedan od rijetkih slučajeva da je tekstil prepušten uništenju, jer se inače s njime vrlo pažljivo postupalo i čuvalo ga se.

Slika 5. Križ ukrašen *otarkom* na groblju u Bogdanovcima 2024. godine.

Osim prilikom ukopa, vuneni prekrivači i svatovski *otarci* mogu se koristiti za ukrašavanje prostora tijekom svadbe, ali u pravilu u dijelu svadbenih običaja

koji se odvijaju u domu mladoženje ili mlade. To nije opće raširena praksa u suvremenosti, ali nije neobična. U prošlosti je postojao i običaj *steranja* platna kada bi mlada dolazila u kuću mladoženje.⁵⁹

Šokački tekstil u sadašnjosti

Ponajprije, potrebno je naglasiti da se naslijeđene tradicijske tekstilije u velikoj mjeri čuvaju u 21. stoljeću, kako je i ranije spomenuto. Iz tog razloga i dalje se upotrebljavaju i po stotinu godinu stari komadi tekstila – i odjevni i uporabni. Tekstil se pažljivo čuva. Kada je riječ o materijalnoj kulturi, ne čuva se graditeljstvo ili posuđe u jednakoj mjeri kao tekstil, dakle nije riječ o općenitom očuvanju, nego se tekstil smatra vrijednijim od nekih drugih tradicijskih materijalnih artefakata, ili oznaka identiteta, kao što je govor.

Uz očuvane, izrađuju se i nove tekstilije kao rekonstrukcije ili inspirirane starima, a u pravilu to se odnosi na odjevne tekstilije. Najbolje o tome svjedoči manifestacija *Obnavljamo baštinu* posvećena novoizrađenom tradicijskom ruhu, koja se svake godine održava u Trnjanima u Brodsko-posavskoj županiji. Šokački tekstil nije stvar prošlosti. Važno je tu spomenuti i pojavu kojom se bavi etnologinja Marija Gačić, a to je suvremeno odijevanje Šokica, onih čije odijevanje i dalje okolina prepoznaje kao šokačko i tradicijsko.

Do sada navedene činjenice povezane s tekstilom u šokačkoj kulturi prisutne su od ranije, ali postoje nove prakse koje su nastale u 21. stoljeću. Ponajprije, postoji tržište posvećeno tradicijskom tekstilu, što je vrlo lako uočiti na društvenim mrežama. Postoje grupe posvećene razmjeni, prodaji tekstilija, ili se predstavlja vlastita vještina u izradi i sl. Grupe imaju i po nekoliko tisuća članova. Jedna od većih na Facebooku je „*luđaci*”/„*frikovi*” *za narodnim nošnjama*, u kojoj su članovi iz cijele Hrvatske, ali i npr. *ETNO OGLASNIK Slavonije, Baranje i Srijema narodne nošnje i etno predmeti*, kojoj ime upućuje na to da je lokalnoga karaktera. U vezi s time potrebno je istaknuti i postojanje obrta koji se bave izradom nošnji ili tradicijske obuće. U navedenim grupama moguće je primijetiti potražnju za odjevnim tekstilijama tradicijskoga tipa hrvatskih folklornih društava u inozemstvu, što je zasigurno pridonijelo i otvaranju i održavanju obrta posvećenih izradi

59 Nerina ECKHEL, „Tekstilno rukotvorstvo Hrvata u Baranji”, *Studia ethnologica Croatica* 4/1992, 107.

nošnje. Kao etnologinja, jednom sam prilikom zamoljena napisati preporuku osobi koja je otvarala takav obrt, što je bio jedan neočekivan zadatak za mene kao etnologa. Preporuka je napisana, obrt je otvoren i uspješno radi, a u razgovoru s vlasnicom obrta doznala sam kako uvelike radi za folklorna iseljenička društva u Njemačkoj. Riječ je o pojavi koju bi trebalo tek istražiti i nije ju trenutačno moguće povezati isključivo sa Šokcima. Iako su ranije Šokice mogle zaraditi bavljenjem tekstilom, većini je odjevno ruho izrađivala majka, ili ženske srodnice. Pojavom obrta za izradu nošnja događa se profesionalizacija posla kojime se ranije u pravilu morala baviti svaka Šokica. Nošnje su se također vrlo rijetko prodavale u prošlosti. Od njih su se žene odvajale u trenutcima velike nužde. S druge strane, bilo je sasvim uobičajeno nošnju posuditi. Sada nije sramota prodati nošnju niti nositi tuđu.

Posebna djelatnost etnologa u Slavoniji je sudjelovanje u ocjenjivanju i prosuđivanju osoba odjevenih u tradicijsko ruho, odnosno u izborima ljepote, kako ih je nazvala Marija Gačić.⁶⁰ Ona ih je opisala, a u kontekstu ove teme svakako je važna njihova popularnost i sama činjenica da postoje manifestacije posvećene isključivo odjevnom tekstilu. One su mogle poslužiti kao sredstvo kanonizacije ruha, o kojoj je pisala Bonifačić.⁶¹ Gavazzi piše da je 1929. održana gospodarska izložba u Osijeku, čiji je dio bila povorka ljudi odjevenih u tradicijsko ruho, donosi i fotografije sudionika, uz napomenu: „Taj mimohod je priređen u glavnom poradi propagande za uščuvanje narodne nošnje, a ujedno su se u tu svrhu dijelile nagrade, najbolje obučenim seljacima, to jest onima koji su imali nošnju po mogućnosti i netaknutu od gradskog upliva.”⁶² U interakciji etnologa i nositelja kulture koja sada traje već gotovo jedno stoljeće, postoji napetost. Etnologe se smatra stručnjacima za tekstil, i upravo ih se zato stavlja u ulogu sudaca na takvim izborima i na neki se način etnolozi u Slavoniji moraju i dokazati u takvim prilikama. To je u određenom smislu i temelj legitimnosti struke pojedinog etnologa ili etnologije, što je regionalno specifično jer nije poznato da se od etnologa izvan Slavonije očekuju takve kompetencije. Koliko se etnologue smatra presudnima za pitanja narodne nošnje, svjedoči i anegdota kada me na putu u

60 Marija GAČIĆ, „Beauty Elections in Slavonia: A Study of Traditional Costume Competitions”, *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 66/2016, 79–94.

61 BONIFAČIĆ, „Etnološko istraživanje i kanonizacija ‚izvornih‘ narodnih nošnji u Hrvatskoj 1930-ih”.

62 Milovan GAVAZZI, „Nekoliko primjera slavonske nošnje”, *Narodna starina* 8/1929, 60.

jedan „žiri” zaustavio prometni policajac. Odgovorila sam na pitanje o smjeru u kojemu idem, spomenuvši i izbor, a policajac me upitao koliko otprilike koštaju nošnje jer njegova kći ide na KUD pa bi joj trebao nabaviti nošnju. Nisam znala odgovor na to pitanje, a susretala sam se s njime relativno često i kasnije.

Rasprava

Šokačka materijalna kultura obiluje tekstilijama. Izrada, održavanje i primjena tekstila u pravilu pripadaju ženama i u prošlosti su bile bitan element u konstruiranju rodnog identiteta žena. Danas šokački tekstil služi za konstruiranje identiteta Šokaca u cjelini, što se u prvome redu odnosi na odjevni tekstil. To se očituje u odijevanju članova folklornih društava, ali i gledatelji folklornih smotri odijevaju se u tradicijsko ruho. Na taj se način Šokci identificiraju pred drugima kao Šokci. To je javni aspekt tekstila kao materijalne kulture. Taj je odjevni aspekt istaknut i u etnologiji i etnografiji nauštrb uporabnog aspekta, koji je u većoj mjeri povezan sa šokačkim domom i svakodnevnicom, ali i Crkvom. U ovome tekstu predstavljeni su etnografski podatci o različitim funkcijama tekstila u šokačkoj kulturi upravo kako bi se postigla objektivnija predodžba o kulturno specifičnom značaju tekstila. Nije moguće istražiti koncept tekstila ako nije poznato što sve pripada tome konceptu, koja sve obilježja posjeduju članovi toga koncepta. Ovaj je rad pokušao ilustrirati što sve može postati „tekstilizirano” i koje su to funkcije koje tekstil može imati u šokačkoj kulturi.

Tekstil predstavlja materijalnu kulturu. U etnologiji, odnosno kulturnoj antropologiji dogodio se jaz u kojemu se znanost odvojila od materijalne kulture i ona je postala samo sredstvo ilustriranja teorija proizvedenih znanstvenim bavljenjem, a sama je izgubila status teme i značenje za znanost.⁶³ Prilikom bavljenja temom tekstila kao kulturnog koncepta u šokačkoj kulturi pokazalo se da je materijalna kultura vrlo važna za Šokce i Šokice, pogotovo tekstil. Biti odjeven kao Šokac/Šokica ujedno i znači biti Šokac/Šokica, a osim toga važno je spomenuti uporabu šokačkih tekstilija u prostoru prilikom svadbi, ukopa ili blagdana kao što je Tijelovo. Tekstil služi kako bi se stvorilo kulturno značenje, kako bi se odvila kulturna praksa,

63 Amiria HENARE, „Artefacts in theory: Anthropology and material culture”, *The Cambridge Journal of Anthropology* 2/2003, 54–66.

a i sami artefakti imaju kulturno značenje. Postavlja se pitanje – ako su kognitivni koncepti uvjetovani tijelom, je li kultura kao koncept uvjetovana materijalnom kulturom? Je li Šokac/Šokica osoba koja se odijeva kao Šokac/Šokica, posjeduje šokačko tradicijsko ruho, čuva naslijeđeni tekstil, stavlja miljee na svaku pogodnu površinu itd.? Upravo bi potvrđan odgovor na ta pitanja mogao objasniti podatke prikazane u tekstu – postojanje tržišta šokačkog tekstila, stvaranje novih šokačkih odjevnih predmeta, posvećivanje vremena i drugih resursa očuvanju tekstila, kao i prisutnost šokačkih tekstilija prilikom životnih i godišnjih obreda. Tema tekstila u šokačkoj kulturi dobar je primjer potrebe za preispitivanjem koncepata prisutnih u hrvatskoj kulturnoj antropologiji. Šokački tekstil nije samo odjevni tekstil, kako je do sada bio prikazan u hrvatskoj etnografiji, a u širem kontekstu materijalna kultura je i nositelj kulture, aktivni agens njezina postojanja. Ona se mijenja, ali nije stvar prošlosti i ima važnu ulogu u stvaranju kulturnoga identiteta.

Šokica i tekstil

Umjesto zaključka na temelju napisanoga osvrnula bih se na činjenicu da tekstil kao jedan od najprepoznatljivijih i najznačajnijih aspekata šokačke materijalne kulture i dalje živi. On danas nije jednak kakav je bio u 19. stoljeću. Lovretić, Cepelić, Seljačka sloga, Gavazzi – mnogi su se borili da tekstil ostane u izvornom obliku, ali mijenjao se. On ne bi bio toliko bogat prema broju funkcija i konteksta u kojima se pojavljuje da nije bio toliko važan Šokicama, ponajprije. Tekstil je pripadao ženama u šokačkoj tradicijskoj kulturi, bio je njihova privatna imovina, ali i svojevrsna industrija jer su na njemu mogle zaraditi. Velik su dio svojega vremena ulagale u njegovu izradu, ukrašavanje, održavanje i odijevanje. Od tuda potječe i jedna od najsugestivnijih pjesničkih slika iz Šokadije – ona Dragutina Tadijanovića – *Dugo u noć, u zimsku bijelu noć*. Možda su Lovretić i Cepelić izostavili miljee i salвете jer nisu tkani, a možda su Šokice i nakon njihovih tekstova obogaćivale inventar tekstilija i smišljale nove oblike, vrste, ukrase, namjene, usprkos svim tim nastojanjima da ih se zaustavi u „tjeranju mode” i vraćanju na staro početkom 20. stoljeća. Možda nećemo doznati je li ruho očuvano zahvaljujući naporima etnologa i izborima ljepote. Je li to razlog tome što se tolika vrijednost pridaje tekstilu? Je li se onda svijest o vrijednosti prenijela s odjevnog i na uporabni tekstil?

Kao etnolog, mogu zaključiti da je hrvatska etnologija kanonizirala i koncept tekstila, i mogu se zapitati treba li ga „odkanonizirati”? Treba li se time uopće baviti? Je li to jedna od onih tema prošlosti koje je hrvatska etnologija napustila kada je napustila kulturno-povijesni pristup?

S druge strane, i kao etnolog i kao pripadnica kulture, svjedočim tomu koliko je taj tekstil živ još i danas. On prkosi okamenjenim idejama da je tradicija vezana za selo, da je umrla i nestala nakon Drugog svjetskog rata. Napuštanjem teme tekstila napušta se tema Šokice. Tekstil je bio i ostao mjesto slobode jedne Šokice – mjesto njezine individualnosti, posebnosti, mjesto umjetničke slobode i izražavanja, mjesto ljepote, mjesto povezivanja sa svim ženskim pretkinjama, ali i nasljednicama.

SUMMARY

Marija Raguž

TEXTILENESS AND TEXTILES IN „ŠOKAC CULTURE” AS CULTURAL CONCEPTS

At the core of this text is the idea of the „textileness” of Šokac culture, which includes the various roles of textiles: identity, symbolism, ritual, aesthetics, and communication. Textiles serve not only as a means of clothing but also as a form of cultural expression and a way to define both space and the body. This text highlights the disparity in the ethnological study of textiles, noting that while clothing textiles have been thoroughly researched and documented, functional textiles are often overlooked. Despite this marginalization, functional textiles play a significant role in everyday life and personal identity.

Through an analysis of the literature and her own field experience, the author challenges the established significance of certain aspects of Šokac textiles, particularly women’s clothing. She emphasizes the need for a broader and deeper understanding of textiles as a cultural concept. The text also highlights the importance of having researchers from within the community, as the emotions and meanings associated with textiles stem not only from professional interest but also from personal and cultural connections.